

Kościół w Polsce. Tom 1. Średniowiecze. Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce, pod red. Jerzego Kłoczowskiego. Kraków 1966, s. 676, 5 map poza tekstem.

Ogólnie znaną i często podnoszoną w dyskusjach sprawą jest brak syntezy dziejów Kościoła katolickiego w Polsce od czasów najdawniejszych do drugiej wojny światowej. Do niedawna brak ten był wypełniany przestarzałymi, a w dodatku niekompletnymi i często

nieudanymi publikacjami ks. M. B u l i ń s k i e g o i ks. K. K a n t a k a. Również odpowiednie partie podręcznika historii Kościoła pióra ks. J. U m i ń s k i e g o, potraktowane zresztą bardzo ogólnie i wywołujące szereg dyskusji, nie mogły zastąpić tej luki w naszej historiografii. Jeszcze najwyższej należałoby ocenić w tej dziedzinie pracę protestanckiego historyka K. V o e l k e r a, *Kirchengeschichte Polens*, Berlin 1930, mimo nierównomiernego potraktowania poszczególnych zagadnień. Dopiero ostatnio sytuacja uległa radykalnej zmianie w wyniku ukazania się z jednej strony napisanych przez J. D o w i a t a i J. T a z b i r a części I i II zamierzonej kilkutomowej publikacji, a z drugiej strony wydania przez „Znak” tomu pierwszego publikacji ujętej w ogólny tytuł „Kościoł w Polsce”. Pierwsze z tych wydawnictw mają charakter popularnonaukowy i napisane są z pozycji laickich, drugie natomiast posiada solidną podbudowę naukową i powstało w środowisku lubelskich historyków KUL.

Pierwszy tom publikacji „Kościoł w Polsce”, zaplanowanej na trzy tomy, wg przedmowy jej redaktora prof. J. K ł o c z k o w s k i e g o „nie stanowi ani jednolitej, ani tym bardziej pełnej próby syntezy dziejów Kościoła katolickiego na ziemiach polskich, ale jest zbiorem rozpraw i szkiców ujętych indywidualnie, nierzadko dyskusyjnie.” Takich rozpraw i szkiców tom pierwszy prezentuje nam pięć.

Zygmunt S u ł o w s k i w pracy „Początki Kościoła polskiego” przedstawił dość wszechstronnie i wyczerpująco okres od chrztu Mieszka do końca XII wieku. Starał się nie tylko podsumować dotychczasowe wyniki badań, ale również dać szereg nowych ujęć. Rewizji chyba jednak będzie wymagało sformułowanie odnoszące się do czasu powstania biskupstwa kruszwickiego (s. 96), zwłaszcza w świetle ostatnich badań G. L a b u d y zawartych w rozprawie „Początki diecezjalnej organizacji kościelnej na Pomorzu i na Kujawach w XI i XII wieku („Zapiski Historyczne”, t. 33, z. 3, Toruń 1968).

Kolejna praca „Biskupstwa polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje” pióra Józefa S z y m a ń s k i e g o jest gruntowną monografią przedstawiającą ustrój Kościoła polskiego. Zakres geograficzny wykładu wyznaczają w przybliżeniu granice współczesnej Polski. Ponieważ jednak u schyłku średniowiecza diecezja wrocławska i lubuska znajdowały się poza granicami ówczesnego państwa polskiego, traktowanie ich na równi z nowymi diecezjami tworzonymi na wschodzie nie zawsze wydaje się słuszne i powoduje zacieranie się wyrazistości obrazu prezentowanego przez autora rozprawy.

Prawdziwie pionierski charakter, jeśli chodzi o poruszane zagadnienia, posiada praca Eugeniusza W ł ń s n i o w s k i e g o „Rozwój

organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji". Autor zaprezentował w niej genezę i rozwój przestrzenny parafii, sporo miejsca poświęcił szkołom i szpitalom istniejącym przy kościołach parafialnych (nie znajdujemy jednak informacji o szpitalach na Śląsku!), a także duchowieństwu parafialnemu i wiernym. Niewątpliwą zasługą E. Wiśniowskiego jest skorygowanie błędnych informacji na temat ilości szkół parafialnych, które w rzeczywistości istniały w około 90% ogólnej liczby parafii.

Rozprawa Jerzego Kłoczowskiego „Zakony na ziemiach polskich w wiekach średnich” jest obszerną informacją o ruchu zakonnym, męskim i żeńskim, wraz z zestawieniem ilości klasztorów w danym zakonie i liczby zakonników (część pierwsza). W drugiej części autor zajął się kryzysem, szczególnie widocznym w zakonach mniszych, u schyłku średniowiecza (wiek XIV i XV).

Ostatnia praca prezentowana w omawianym tomie s. Marii Heleny Witkowskiej „Zagadnienie mentalności religijnej w świetle *Miracula* z XIII/XIV wieku”, chociaż odbiega tematycznie od innych rozpraw, jest jednak niezmiernie interesującym studium na temat przemian religijności polskiej. Jest ona z pewnością zbliżona do prac omawiających historię życia wewnętrznego, a bliżej przeżycia związane ze stosunkiem człowieka do Boga i dlatego budzi zdziwienie fakt pominięcia przez autorkę podstawowej pracy na ten temat — K. Górskiego „Od religijności do mistyki. Zarys dziejów życia wewnętrznego w Polsce”, cz. 1, Lublin 1962.

Do książki dołączono mapy, które stanowią duże ułatwienie przy lekturze i zostały opracowane dosyć starannie jako owoc badań Instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce przy KUL. Przy mapie nr 3 zatytułowanej „Diecezje na ziemiach polskich około 1500 r.” dyskusyjne jest zaliczenie Królewca, stolicy diecezji sambijskiej do biskupstw polskich, podczas gdy etnicznie Królewiec nigdy nie należał do Polski. Również tytuł mapy nr 4 „Klasztory mnisze, kanoniczne, żeńskie i żebracze” jest niejasno sformułowany, gdyż klasztory żeńskie należały do różnych reguł: mniszej, kanoniczej i żebraczej.

Omawiany pierwszy tom studiów nad dziejami Kościoła w Polsce jest z pewnością bardzo cenną pozycją naukową. Wprawdzie nie pretenduje on do roli pełnej syntezy dziejów Kościoła średniowiecznego, zajmując się tylko stroną organizacyjną Kościoła i pozostawiając na uboczu tak ważne zagadnienia jak: historię gospodarczą instytucji kościelnych, historię polityczną Kościoła, historię ustroju i prawa kościelnego, historię teologii, liturgii i duszpasterstwa — mimo to jednak jest on czymś więcej niż tylko monografią. Nowością tomu i niewątpliwą zasługą autorów jest socjologiczny punkt widzenia w traktowaniu problemów organizacyjnych, jest spojrzenie na Kościół nie tylko jako na instytucję, ale także na

Kościół tkwiący mocno w społeczeństwie i silnie z nim powiązany. Szczególnie prace J. Szymańskiego, E. Wiśniowskiego i J. Kłoczowskiego przez zawarty w nich materiał i przez próbę nowych ujęć niektórych zagadnień posunęły znacznie naprzód naszą wiedzę, jeśli chodzi o Kościół średniowieczny w Polsce. I chociaż na pełną syntezę dziejów Kościoła w Polsce przyjdzie nam jeszcze poczekać, prezentowany tom jest świadectwem dużego dorobku i poważnego wysiłku naukowego środowiska lubelskich historyków KUL.

Kazimierz Gabryel